
REAGOVANJE ŠTAMPE NA SMRT KRALJA NIKOLE

Petar Glendža

Interpretation of the same events in diametrically opposite ways is a phenomenon which has got many examples in our, particularly recent history. As a consequence of great polarization of the Montenegrin society, today just like almost hundred years ago it is not unusual that one and same event or someone's act is treated and presented in completely different ways depending on ideology, perspective, religious and other motives. As an example of this phenomenon we will mention how the news on King Nikola's death was presented to his people by the Montenegrin periodicals of that time.

Fenomen, koji je i danas prisutan u crnogorskom društvu, da se jedan isti događaj, dešavanja, nečiji postupak... tretira i predstavlja na potpuno različite načine, u zavisnosti od ideologije, pozicije sa koje se posmatra, vjerskih ili drugih pobuda, ima duboke i davne korijene.

Kao karakterističan primjer ove osobenosti našeg društva, navešćemo jedan trenutak iz crnogorske istorije, smrt (*bivšeg*) *Kralja*, Nikole I Petrovića Njegoša. Tačnije, pokazaćemo na koji je to način tadašnja crnogorska periodika prezentovala tu vijest njegovom narodu. U skladu sa svojim uređivačkim politikama, tri crnogorska lista, oslonjena na svoje ideološke matrice, i ovaj događaj su uklopila u već ustaljeni šablon.

Nikola I Petrović Njegoš je umro u utorak, 01. marta 1921. godine, u egzilu, na jugu Francuske, u Kap d'Antibu, kao oronuli starac, daleko od svog naroda i svoje zemlje. Umro je Kralj,

bez svog Kraljevstva, koje mu je oduzeto „prljavom” diplomatskom igrom njegovih saveznika.

U trenutku kada je Nikola Mirkov umro, u Crnoj Gori su postojala četiri periodična izdanja, četiri novine: „Glas Crnogorca“, „Narodna riječ“, „Crna Gora“ i „Opštinski glasnik“.¹ Svako glasilo (osim „Opštinskog glasnika“)² je vijest o smrti (bivšeg) Kralja plasiralo svojim čitaocima na krajnje različite načine, neko veličajući lik i djelo (bivšeg) crnogorskog suverena, ili ga nazivajući izdajnikom.

Prvi su vijest o smrti (bivšeg) Kralja crnogorskom narodu prezentovali „Glas Crnogorca“ i „Narodna riječ“, oba izašla 05. marta (subota), dok je „Crna Gora“ ovu vijest objavila tri dana nakon toga, a jednu sedmicu pošto je (bivši) Kralj umro, 08. marta (utorak).

„Глас Црногорца: недјељни лист за политику и књижевност“: izlazio na Cetinju od 1873. do 1915. (izuzev od oktobra do decembra 1877. i u toku 1878. god, zbog ratnih prilika). Prvi urednik bio je Simo Popović (prvi broj izašao 21. aprila 1873. god), a zatim Stevo Čuturilo, Jovan Pavlović, Laza Kostić, Lazar Tomanović i dr.³ Iako to nije navođeno, list je u ovom periodu bio zvanični (službeni) organ crnogorske vlasti. Jedan od glavnih ciljeva je bio da on završi kao propagandno sredstvo i na teritorijama susjednih carstava, u prvom redu Austrougarske.⁴

¹ Miroslav Luketić, Olga-Cana Vukmirović: *Crnogorska bibliografija*, Tom II, knjiga 1. serijske publikacije 1835-1984, Centralna narodna biblioteka Crne Gore, Cetinje, 1985, str. 41. do 57.

² Zbog karaktera i koncepta (bio „službeni organ Cetinjske opštine“), ovaj list nije ni objavio vijest o smrti Nikole I.

³ Nikola Racković: *Prilozi za leksikon crnogorske kulture*, Centralna narodna biblioteka Crne Gore, Cetinje, 1987, str. 74.

⁴ Šerbo Rastoder, Živko Andrijašević: *Istorijski leksikon Crne Gore* (tom 3), Daily Press, Podgorica, 2006, str. 640.

Do ponovnog pokretanja i povremenog izlaženja doći će u periodu od 1917. do 1922. god, prvo u Nei-u kod Pariza, da bi njegovi potonji brojevi bili objavljeni u Rimu.⁵ U ovom periodu list je bio „službeni organ Kraljevine Crne Gore“, što je bilo jasno istaknuto u njegovoj podnaslovnici, i propagirao je interese Vlade i Kralja u egzilu.

U vrijeme smrti „kralja Nikole“ urednik lista je bio Borislav Sl. Minić.

ГЛАС ЦРНОГОРЦА:

Службени орган краљевине Црне Горе

Неји код Париза, 3. Марта 1921, број 91.

ЊЕГОВО ВЕЛИЧАНСТВО КРАЉ ГОСПОДАР

НИКОЛА I

25. септембра 1841. + 16. фебруара 1921.

УМРО ЈЕ ГОСПОДАР!...

Умро је у туђини, далеко од мученика црногорских, далеко од Ловћена, далеко од Црне Горе....

Преврните се у гробу кости мученика наших!...

Проплачите сјени предака наших!...

Задрхтите, брда и долине наше!...

Умро је Краљ!...

Вјерујете ли?!

Да ли је то могуће?!

Да, да. Могуће је...

Умро је човјек, који је шездесет година служио Народу и Отаџбини!...

⁵ Nikola Racković: *Prilozi za leksikon crnogorske kulture*, Centralna narodna biblioteka Crne Gore, Cetinje, 1987, str. 74.

Умро је пјесник „Онам’ Онамо“, пјесник братства и слободе...!

Умро је побједник са савремених Маратона и Термопила!...

Умро је државник, цивилизатор и творац савремене Црне Горе...!

Умро је творац славе црногорске!...

Умро је великан и највећи патриота XIX и XX вијека цијеле нације наше...!

Умро је „једини и вјерни савезник Русије“...!

Умро је Краљ, који је, према општем признању, једна од најмаркантнијих и највећих личности савремене историје...!

Умро је Господар...!

Вријеђан, клеветан, прогнан „С оњишта милог“...

Преврните се у гробу кости мученика наших...!

Проплачите сјени предака наших...!

Задрхтите брда и долине наше!...

О, да страшног срама нације наше...!

О, да црног удеса нашег!...

Али, не враћајмо се натраг! Не враћајмо се на то, у овим, колико тужним, толико и свечаним часовима нашим!

Не скрнавимо тим, бар у овим моментима, успомену на Великана!

Угушимо бар за сад бол и очај за будућност племена нашег, чија судбина је у рукама злочинаца и убица!

Умро је Краљ!

Слава ти, њежни оче!

Слава ти, поносу Црне Горе!

Слава ти, Велики и Милостиви Краљу!

Слава ти, Господару!

Слава ти, Мучениче!

А Црна Гора?

Шта ће бити с њоме!?

[illegible]

Умире ли и она!

Хоће ли и она бити с њиме покопана!

Хоће ли се Великом Краљу дати оно признање, које он није никада тражио и које му његови највјернији нијесу никад признали?

Хоће ли му се дати признање, које му је дао Београд у прокламацији подгоричке „скупштине“ од новембра 1918. по коме је Црна Гора почела и престала са Краљем Николом?

Хоће ли му се признати, да је он био Црна Гора?

На нама је да то не признамо!

-Црна Гора живјела је и прије њега и живјеће и послје њега!

А његове мученичке кости, ако би друкче било, преврнуће се у гробу!

Црногорци!

Сјени предака ваших, од десет вјекова, гледају на вас!

Не осрамотите их!

Не осрамотите Краља Мученика!

Покажите се, као вазда, и стојни потомци својих славних предака, који су својим херојским подвизима вјековима свијет задивљавали!

Одужите се сјени Краља Мученика!

СЛАВА ТИ, ГОСПОДАРУ!

Nakon iščitavanja ovog teksta, čini se da glavni utisak koji čitalac treba da ponese jeste nepravedan, tragičan svršetak života (kako ga autor i dalje naziva) Kralja Crne Gore, a u kontekstu gubitka nezavisnosti Crne Gore, đe je Nikola I u stvari simbol njene nekadašnje državnosti.

Ne dozvoliti da stanje u Crnoj Gori ostane nepromijenjeno, naročito usljed novih okolnosti, smrti nosioca otpora, jeste u stvari suština ovako konstruisanog teksta. Uz pozivanje na

pomalo zaboravljenu desetovjekovnu crnogorsku istoriju, traži se od Crnogoraca da se ne obeshrabre, nego da nastave započetu borbu i da se upravo na taj način oduže svom Gospodaru i sjenima slavnih predaka.

Potpuno očekivano i u skladu sa uređivačkom politikom, u tekstu nema ni pomisli o Jugoslovenstvu, još manje Srpstvu, već se u prvi i jedini plan ističe samo Crna Gora, što u potpunosti odgovara onoj politici koju je „Glas Crnogorca“ usljed novonastalih okolnosti propagirao od 1917. godine.

Kompletan ovaj broj „Glasa Crnogorca“ (br. 91) posvećen je smrti „kralja Nikole“. Na 2. i 3. strani su izjave prijestolonasljednika Danila, a onda i kraljice Milene, vezane za Danilovu abdikaciju i Milenino namjesništvo. Na 4. strani je objavljen poduži tekst potpisan od strane Vuka Mandušića „Posljednji dani velikog Kralja“, koji govori o posljednja dva dana života Nikole I. Na kraju, na 5. i 6. strani su ustaljene rubrike, s tim što je na 6. strani štampan i tekst o tome kako su određene italijanske novine objavile vijest o smrti „Kralja“.⁶

„Народна ријеч: орган независне Демократске омладине“: periodična publikacija koja je izlazila na Cetinju od 1919. (11. jun) do 1929. godine (5. januar). Izlazio je dva put sedmično, srijedom i subotom. Urednici lista bili su Stevo Bogdanović, Mitar Lazović, Jošo Ivanović, Vaso Vrbica, Nikola Terzić, Blagota Selić i Blažo Radifković. Formalni vlasnik lista bio je Stevo Bogdanović.⁷

Predstavljajući Demokratsku stranku u Crnoj Gori, tj. pobornike aneksije Crne Gore, u listu su iznošeni stavovi protiv pristalica

⁶ Objavljen dio teksta pod naslovom „Ubili su jednog džentlmena“, italijanskog lista „Giornale dell' Isola“;

⁷ Šerbo Rastoder, Živko Andrijašević: *Istorijski leksikon Crne Gore* (tom 4), Daily Press, Podgorica, 2006, str. 908.

„бивšeg Kralja“, federalista, komunista, radikala.⁸ Demokratska stranka u Crnoj Gori, kao i njena matica, pod Svetozarom Pribićevićem, zalagala se za centralistički i unitaristički poredak novonastale Kraljevine. Za početak djelovanja Demokratske stranke u Crnoj Gori može se uzeti 9. XI 1920. god, kada je u Podgorici osnovan njen Okružni odbor.⁹

Urednik lista u vrijeme smrti „бивšeg Kralja“ je bio Stevo Bogdanović, provjereni i dokazani ujedinitelj.

НАРОДНА РИЈЕЧ

ЦЕТИЊЕ, субота 5. марта 1921. год, број 17.

НИКОЛА ПЕТРОВИЋ-ЊЕГОШ

– бивши краљ Црне Горе, умро је –

Умро је у туђини као изгнаник, као издајник свога рода и народа, зато што није сујета његова хтјела да схвати дух новог доба, да осјети жеље српског народа и види интересе напаћене Црне Горе, која му је, иако сиромашна, дала: и богатство, и сјај, и величину.

Сељачко дијете, бистро и даровито, стицајем прилика, праћено срећном звијездом доспјело је да се попне на престо, да влада јунацима и витезовима српске Црне Горе.

И они су га пригрлили, вољели, поштовали, давали му све што је зажелио, испуњавали све прохтјеве његове.

Заслијепљен љубављу и повјерењем својих поданика, он је убрзо од трезвеног и бистрог човјека, постао махнити и заслијепљени деспота, деспота каквога не памти историја српског народа; од скромног сина из народа постао је уображени аристократа, окружен сјајем и богатством, славом и раскошом.

⁸ Isto.

⁹ Šerbo Rastoder: *Političke stranke u Crnoj Gori 1918-1929*, Conteco, Bar, 2000, str. 172.

А када је у срећи отишао до врхунца, када се сродио са дво-
ровима Русије и Италије, када је третиран међу владарима као
члан породице њихове, онда је заборавио и на друштвене и на
природне законе, на Бога и на људе; онда је бацио под ноге и
љубав поданика и осјећаје и жеље њихове, бацио је под ноге
достојанство носиоца круне и отпочео је еру: отимања, пљач-
кања и вријеђања свега онога што члану једног друштва мора
бити свето.

И, не презајаући ни од чега, све дубље и дубље је газио у
том правцу, док се није сурвао и стрмоглавио у понор који му
је прогутао: и круну, и достојанство, и част, и ево најзад и
живот.

Рођен на Његушима 1841. године, ступио је на престо по
смрти свога стрица, књаза Данила, 1860. године.

У доба када се србоваше, када се удараху темељи народном
зближењу, када поред кнеза Михаила живљаше велики
Штросмајер, тада и књаз Црне Горе србоваше са њима.

Сви поштени, честити научници и јавни раденици српски
сегли се бјеху под гроб Владике Рада, да се напоје српским
идеалима; и све их једног дана растјера осииони књаз Никола,
који почињаше да сања како ће Душанову тешку круну стави-
ти на своју главу помоћу црно-жуте Хидре, која гушаше југо-
словенско племе.

Од тада почиње стрмоглави политички пут Николе
Петровића. Од тада закулисним путем он почиње да ствара
тајна пријатељства са непријатељима српског народа; од тада
отуђује оне честите синове српске (из неослобођеног Српства),
који у Црној Гори гледаху Пијемонт Србинов; од тада у земљи
гони и прогони све оне синове њене, који честито, поштено,
национално и српски осјећаху.

И већ деведесетих година Цетиње је било изгубило нацио-
нални значај свој, и само у нарученим химнама и недотупав-
ним измишљотинама дворски химнопјевци и историчари
величаху и слављаху патриотизам књаза Црне Горе.

Тешко је и претешко истаћи овдје све злочине његове спрам нашега народа.

Данашње се генерације још сјећају кривошијског и херцеговачког устанка, које је аранжирао и послје тога издао, управо продао за паре бечком ћесару Никола Петровић, као влада српске Црне Горе.

Када је аустрофил Милан Обреновић био на престолу Србије, онда је књаз Никола своје претензије истицао на престо Србије, надајући се у помоћ словенске Русије.

А када је на престо Србије дошао словенофил Петар Карађорђевић, онда је претензије Николе Петровића на престо Србије потпомагала германско-чивутска Аустрија.

Цијела спољна политика његова била је политика непрестаног обмањивања свију и свакога: сталног лавирања и са Русијом, и Аустријом, и Турском и Италијом.

Увијек је био и остао, а такав је и у гроб отиша, као заклетни крвник и непријатељ Србије. Спољна политика његова била је и у опште ненародна.

Он је васпитавао и васпитао читаве генерације својих доглавника и чанколиза, који су из дубине душе мрзели све што је народно и српско.

Његова унутрашња политика била је деспотска, оријентална и сулуда.

Науци, поштењу, васпитавању народа и култури био је крвни непријатељ.

Да је неком срећом био на престо Црне Горе за 50 година културни, национално-просвијешћени владар, Црна Гора, била би – Швајцарска српска.

Није волио да чује истину; слушао је лажи, сплетке и пањкања, и на њима је оснива своје владарске одлике. Зато је скоро све честито и поштено било напустило земљу, тако да је земља била остала, његовом кривицом, без најбољих својих људи.

На души му леже мучка убиства, тровања, гоњења и плачкања.

Бомбашка и Колашинска афера довољне би биле па да га прикажу као владара деспоту и антинародног човјека. Баш у добу проказивања револуционара југословенских Аустрији, уз припомоћ Насића и својих доглавника, данашњих величина југословенских, пада моменат када свако дијете југословачко почиње да осјећа издајство господара српске Црне Горе.

Када је осјетио да силна Русија неће да чује за његове претензије на круну свога рођенога зета, онда је мислио да ће помоћу црно-жуте Аустрије сјести на престо Душанов.

У току европског рата показао је крајњу сулудост и махнитост. Радио је све оно што је самом њему темељ поткопавало. Увијек увјерен у тријумф зла над добром вјеровао је и у побједу Германских сила и свога вјерног пријатеља Кобурга. И у том сулудом увјерењу чинио је у току рата таква акта, који су све наше пријатеље и савезнике запрепастили и сваком војнику Црне Горе доказали да је краљ издајник свога народа.

Напустио је Ловћен; преварио је соколове Црногорце, готове да погину за част и слободу; заваравао их је неком одбраном, док је умакао својим талијанским пријатељима.

И, пошто није успио да превари наше савезнике, отпочео је, у иностранству, уз помоћ својих сателита, једну нечасну кампању против јединства народног.

И никада није од ње одустао, ни онда кад нам је приредио крвари Божић, послеје којег се јавно хвалио својим шпијунима да му је то био најсрећнији и најмилији Божић у његовом животу.

Све се чинило да се опамети. Све је било предузето да се зајази његов незајажљиви џеп; али он је остао увијек онај који је хтио што више да добије за себе, макар то било и на штету

naroda, onoga naroda koji je pod neprijateljem lipсавао, а да се не сјети господар његов да му помоћ укаже.

Могao је бити највећи Југословен, али зла коб дома његова није му дала да то буде.

Доглавници, великодостојници и пријатељи његови, успјели су недавно да му израде једну доста добру апанажу. И баш кад је хтио и био у могућности, да је код својих латинских пријатеља ужива, баш тада је Провиђење хтјело да се опрости са овим свијетом, који му је све дао, а коме он ништа није дао.

Ми као хришћани и људи, нећемо да мртвом човјеку рече-мо све оно што би му требало рећи; ми само захваљујемо добром Богу, нашег народа, што нас је спасио од човјека, који је сијао крв и који је желио само несрећу нашем напаћеном племену.

Vijest о смрти „бившег Kralja“, у режији „Narodne Riječi“, такође има првенствено propagandnu поруку. Čitav ovaj tekst је написан у духу омаловажавања и degradiranja lika и djela Nikole I, „бившега im Kralja“, и представљања народа crnogorskog као жртве ovog „uobraženog aristokrate“, čime се namjerno и svjesno pokušava пробудити још већи animozitet prema прогнаној династији.

Tekst је koncipiran као краћи историјски pregled живота и vladavine Nikole Mirkovoga. Међутим, у njemu се не поминје ни један njegov успјех, тј. ни један успјех који је ostvarila Crna Gora за vrijeme njegove vladavine, па čak ни успјех међународног priznanja 1878. godine. Glavni cilj је predstaviti Nikolu као antisrbina и neprijatelja svekolikог srpstava у srpskoј Crnoj Gori.¹⁰

¹⁰ У тексту који броји 39 реčenica, на 21. мјесту pronalazimo riječi које имају префикс „srpsko“.

Pored brojnih Nikolinih zločina i nedjela koje autor¹¹ navodi („prodaje“ Krivošijskog i Hercegovačkog ustanka, obmana u spoljnoj politici, to što je bio „krvnik nauci, poštenju i vaspitanju i kulturi naroda“, brojnim ubistvima, nezajažljivom džepu, napuštanje Crnogoraca...), dva su koja se veoma ističu i za koje se autor trudi istaći ih kao najveće. Prvi i glavni je kako je to Nikola postao antisrbini, a srbovao je u početku, snujući san o Dušanovoj kruni, odnosno sanjajući srbijanski prijesto. Usljed neostvarenih takvih ambicija došao je u situaciju da bude onaj koji „mrzi sve srpsko“. Drugi veliki Nikolin zločin jeste njegova, sve vrijeme, tajna saradnja sa Austrijom, aludirajući na postojanje navodnog tajnog ugovora iz 1907. godine.¹²

U ovom broju ovog lista, pod imenom „Telegrami“, na drugoj strani, postoje još tri informacije, tri telegrama, vezana za smrt Nikole I, bivšega Kralja. Telegrama su poslali „Hasova agencija“ i „Pti Nisua“, a datirani su 02. i 03. marta. U njima se prvo šalje vijest o smrti Kralja, zatim o odlasku njegove porodice kod njega i u trećem se navodi i sami uzrok smrti, tj. kaže se da je smrt „nastup usljed cerebralnog krvoprolića“.

„Црна Гора: лист Народне радикалне странке за Црну Гору и Боку“: treće crnogorsko periodično izdanje koje je objavilo vijest o smrti „bivšeg Kralja“. Prvi broj izašao je 1920.

¹¹ Autor ovog, kao ni autori tekstova o smrti (bivšeg) Kralja objavljenih u „Glasu Crnogorca“ i „Crnoj Gori“, nijesu potpisani. Najvjerovatnije su njihovi autori urednici pomenutih listova.

¹² Istoričar Risto Dragičević, crnogorski istoriograf, je u svom djelu *Tajni ugovor Crne Gore sa Austrijom* (Cetinje, 1968. god), argumentovano dokazao da se radi o falsifikatu, dakle običnoj političkoj podmetačini protivnika Nikole I. Ovakvim činjenjem „raznih Tunguza“ iz Crne Gore, nanijeta mu je velika šteta, kako kod njegovih saveznika, još više kod njegovog naroda, čime se bitno doprinijelo da doživi sudbinu kakvu je i doživio.

(29. oktobar), a posljednji 1929. godine (5. januara). Izlazio je na Cetinju, utorkom i petkom.

List treba posmatrati kao glasilo ogranka Narodne radikalne stranke, za Crnu Goru, prve moderne političke partije iz Srbije, čiji je spoljnopolitički program zasnovan na „oslobođenju i ujedinjenju ostalih djelova srpstva“.¹³ U vrijeme smrti bivšeg Kralja, list je uređivao Krsto Ivanović. Pored političkih priloga, objavljivao je i tekstove iz istorije, literature, a povremeno je pisao i o pozorištu.¹⁴

ЦРНА ГОРА

***Лист Народне радикалне странке за Црну Гору и Боку
Цетиње, уторак 8. март 1921.***

+ НИКОЛА I ПЕТРОВИЋ – ЊЕГОШ

Бивши краљ Црне Горе.

Са Француске ривијере добивена вијест, потврђује се: Николе I. Петровића – Његоша, бившег Краља Црне Горе, нема више међу живима.

¹³ Šerbo Rastoder: *Političke stranke u Crnoj Gori 1918-1929*, Conteco, Bar, 2000, str. 45, 46, 53, 54, 55; U Crnoj Gori, Narodna Radikalna Stranka je od samog ujedinjenja imala svoje članove sa vrlo jasnim zadacima, u prvom redu Janka Spasojevića i Svetozara Tomića, dva istaknuta organizatora Podgoričke skupštine. Za prvog čovjeka NRS u Crnoj Gori postavljjan je Tomo P. Oraovac, veliki protivnik Nikole I, koji je još 1881. god bio uhapšen, osuđen na smrt, a onda protjeran iz Crne Gore. Partija je imala određeni broj pristalica među Crnogorcima, međutim ne tako velik kao Demokratska partija. Cilj je bio „okupiti pristalice među umjerenim krilom bjelaša koji ne podržavaju radikalno anticnogorstvo i suvišnu represiju prema neistomišljenicima“.

¹⁴ Nikola Racković: *Prilozi za leksikon crnogorske kulture*, Centralna narodna biblioteka Crne Gore, Cetinje, 1987, str. 42.

Рођен на Његушима 1841. год, ступио на престо 1860. иза убиства свога стрица Књаза Данила, његова се владавина протезала све до у наше дане, за више од пола вијека.

Говорити о покојнику опширније и детаљније било би што и говорити о историји Црне Горе, чијој је судбини он био на челу за овај дуги период времена и која је с тога са његовом личношћу најтешње везана. Томе, наравно, нити је мјеста ни простора у једном новинарском чланку; о томе ће доцније неумитна историја казати своју ријеч и дати коначни суд. Наше је, да онако површно, у најкраће, кажемо неколико најкрупнијих ствари и истакнемо неколико наших мишљења, за која не претендујемо да морају важити као непобитан суд нити носити печат неке историјске објективности.

Право рећи, ми смо и сувише близу крупним свјетским догађајима, који су се колико јуче одиграли пред нашим очима, а да можемо правилно на њих гледати; оvdје нема потребне историјске перспективе, са које једино посматрани, могу се тачно просудити.

Но осим тога, ми смо тако рећи загњурени у средини политичких страсти чије се вреће и превирање још није довршило, а да и са те стране можемо добити тачан поглед. Нема тога срца чије жице не подрхтавају од јучерашњих преврата. А како може разум хладно судити кад срца још од узбуђења дрхте? -

Не заборавимо, поред ових горњих сметња, да оvdје стојимо пред једним другим, силним и импозантним осјећајем, пред чијом се величином свако уљућено и морално човјечије биће скрушено, ситно и поражено осјећа. Мислимо на осјећање које човјека обузима, кад се нађе очи у очи пред смрћу. Поглед смрти разоружава и најгорег дивљака, све страсти умукну чим самилосна пијетет такне побожном руком разбуктале душе и умирује их као уље поамно море. Пред смртничким одром покојника, кога од нас не обузима овај дубоки нови осјећај.

Кад се све ово горе казано сведе, види се, колико се разних осјећаја бори у људском срцу и одкуд онда можемо претендовати, да праведан суд изречемо, кад би већ самом хладном разуму, у оскудици свих потребних докумената и додатака као што је случај овдје, тешко било до њега доћи?

Да пријеђемо на ствар. Оставићемо на страну личне мане и недостатке, или врлине покојникове, како би јаче у рељефу истакли оно најважније, а за то поставимо одмах из почетка један критериј, једно мјерило, према којему ћемо просуђивати и мјерити његова јавна дјела и политичке радње. Ово мјерило јесте идеја – снага нашега племена: тежња ослобођењу и уједињењу читаве расе. Она је на врху свега. Тек кад њен метар протегнемо на дјела и догађаје казаћемо дали су велика и несебична и од трајне вриједности, или ситна, себична и ефемерна.

На кратко иза ступања на пријесто, покојник као млади владалац уводи Црну Гору 1862. г. саму, противу Турске Империје, у један непромишљен, опасан рат. Турци продиру до на праг Цетиња, Црнојевића ријеке. Наша земљица једва утече жива благодарећи посредовању сила и брзом миру. Пун заноса, полета и вјере у неодрживо, несаломљиво јунаштво Црногораца, млади владалац на чело народа, мислио је да се мала земља може на равну ногу борити са онда још силном турском царевином. Мотив племенит и идеалан и ако непромишљено отпочет и зло завршен, но ко би га за то покудити могао?

Подужи мир, пак слиједи Херцеговачки устанак и велики Словенски рат 1876, 77, 78, у друштву са Србијом и нешто доцније са Русијом. Ово је најсјајнија епоха Црногорскога оружја, велике побједе блистају; срећно закљученим миром, мала држава је готово удвостручена. И овога је пута Црна Гора са својим владарем одила правце широким националним друмом велике идеје.

Поново слиједи дуги мир од три и по деценије, и за ово вријеме дешавају се судбоносне промјене не само на спољашњој позорници историје, већ и унутра, у души тадашњег књаза Николе.

Око деведесетих година наилази на њега једна специфична, особито владарима младих Балканских династија својствена болест: Краљевска Вртоглавица. Срођен са великим европским династијама, он, као сви ми, син сељачке колибе, губи прави појам својег положаја, снаге и значаја; њему се већ врти свијест од величине. У његову схватању малена Црна Гора, далеко је иза њега остала; Он ју је прерастао, високо прелетио; њен уски оквир преплавио је; она му служи само као постоље његовој слави и репутацији.

Држава то је Он. Црна Гора је у њему; њему она има да служи, не он њој. У скоро то ће бити и са читавим Српством, на које ће он гледати не са националног већ са средњовјековно – европског монархијског угла и перспективе.

Но, и ако се у њему већ била зачела та „Краљевска болест“, он је јоште на добром путу. Догађаји му иду на руку. Док Обреновићи воде у Србији аустрофилску политику, тадањи Књаз Никола је на националном путу. Стоји искрено и сав уз Русију, противу Беча и Милана, уз србијанске радикале, који воде отворену и тешку борбу за уставне слободе; важи као стожер Српства. Ни мање ни више, он је онда био Српски Идол, на кога су све очи и сва срца упрта.

Кулминацију славе достиже у познатој управљеној му здравици од Цара Александра III, која одјекује по читавој Европи: „Једини прави и искрени пријатељ и савезник Велике Русије“.

Но, ни то није све. Он бива слављен и обожаван као пјесник; његова пјесма „Онамо, Онамо“, постаје национална химна, српска марселеза, коју свако српско дијете носи у срцу и пјева.

Од доласка Карађорђевића на пријесто, занијет оном болешћу величине, изгубивши праву мјеру својег положаја и своје улоге, почиње примјетно да скреће с пута Идеје.

Доношење устава и познати бомбашки процес убрзавају ово скретање. Он отворено већ гравитира око Беча, а дубока бразда, која је иза процеса пукла између њега и народа, шири се у прави јаз, и доводи га у отворен сукоб са напреднијим и вишим дијелом народа.

Понавља се оно исто што и код Обреновића у Србији, који су, да би се одржали уз пркос воље свога народа и у борби противу њега, тражили инстинктивно наслона у Аустрији.

Код тадањег и још Књаза, претегли су у овим часовима коначно и одлучно династички мотиви над националним.

Главно је сада одржати династију; народ тому има да служи; добро династије добро је земље и народа.

Анексија Босне и Херцеговине, и велика Европска криза коју је она изазвала, а која сврши потпуно дипломатском побједом Централних Сила, створиле су у старог владара увјерење, да је сила и снага на страни Аустро-Њемаца те да је корисније њих се држати. Ово су увјерње појачавале заједно са околином му његов најстарији син, по својој жени Њемици отворени присташа Германа.

Идеал, који му је тада пред очима лебдио, био је, придружити Албанију Црној Гори под једном круном, а остало Српство како му Бог да. Отуда они силни заплети и буне по Малесији, не без знања Беча, који су потицали са Цетиња.

1910. доноси му Краљевску круну на уздарје, као плод и резултат његове нове дипломатске акције.

Но уз пркос свега овога, у великом Балканском рату од 1912. од једном, силом прилика натјеран, извршује он наглу промјену политичког фронта, окреће леђа Аустрији, онако исто као и Бугари и поведе тако Црну Гору право у логор балканских савезника, врћући се на тај начин завјетној националној

политици. Преварена и изиграна Аустрија, да би то казнила, одузима Црној Гори Скадар.

У великом свјетском рату, Црна Гора, ма да истрошена до сржи прошлим ратовим, без колебања, без устезања ступа одмах у бојне редове уз Србију и Русију. Слабо, готово нимало, потпомогнута од савезника, часно и достојно испунила је своју дужност, учинивши при том једну огромну услугу Савезницима и Српству, за коју треба да су јој вјечито благодарне. Она је, штитећи одступницу Српској војсци, сметнула непријатеља да јој пресеје пут, и тако омогућила њен прелаз и спас. Што ипак, поред свих ових огромних заслуга Црногорска историја није овим ратом, онако славно крунисана као што то њеној дугој и херојској прошлости доликује, погрешка је у многome до старогa Краља.

У оним судбоносним моментима није он показао потребну далековидност с тога, што је у његовом срцу, поред националног мотива, боље рећи поврх њега, стајао династички мотив.

Овђе лежи његов тешки гријех, управо преступ према свом народу, за који је 13. новембра 1918. год. добио заслужену народну казну. Или је морао остати у земљи и тако подијелити добро и зло са народом, или војску извести ако не сву, а оно бар онај дио што је у Скадру био и тражио да за њим иде. У првом случају уштедио би сигурно свом народу грозно ропство у којем многи скапаше. У другом случају пак, очувао би Црној Гори онај велики глас и углед – њен једини капитал – што га је у свијету уживала и тако достојно завршио њену славну историју.

Што се није могао одлучити ни на једну ни на другу страну, узрок је био у његовој тежњи да, по сваку цијену очува, династију и пријесто. Побиједе ли Савезници, рачунао је, он је ту међу њима, живи доказ да је са њима. Побиједе ли Централне силе, војска, коју је напустио, доказ је, да је потајно

нагињао њима. У сваком случају, он и са њим династија добивају, а народу већ како буде.

Други је тешки преступ, управо злочин пок. Краља у томе, што је иза уједињења ипак продужио да се уплијеће у политичке послове своје земље, те тиме непрестано ометао процес стишавања и сталоживања духова.

Но, ми ће мо у овоме часу, пред самртничким одром на којему је колико јуче почивао, пред погребном раком у коју је постављен, обузети дужним пијететом, пријећи преко ових тамних момената.

Нек нам овом приликом буде дозвољено да се, радије сјетимо, и све друге подсјетимо, на свијетле стране његова живота. Рецимо себи да пред нама почива велики давни пријатељ Кнеза Михаила, Штросмајера, „велики једини пријатељ и искрени савезник“ цара Александра III. и славенске Русије, пак дугогодишњи поборник српске идеје, којој до краја није остао вјеран.

Пред нама лежи такође плодни књижевни радник, особито онај који је у младићском добу са заносом испјевао Српску марсељезу, и најзад, што је понајважније, за његово име везана је једна мучна и тешка, но дуга и витешка периода Црногорске славне прошлости. Пред овом прошлостју, скрушено и са пијететом, ми се клањамо, а са срамним остацима Онога, који са том дугом прошлостју – готово три људска паса – наших ђедова, отаца и нас самих- неразлучно везан, опраштамо се као хришћани са ријечима:

„Лака Ти земља и покој души твојој!“

„Naše je da onako površno, u najkraćem kažemo nekoliko najkrupnijih stvari i istaknemo nekoliko naših mišljenja, za koja ne pretendujemo da moraju važiti kao nepobitna, niti nositi pečat neke istorijske objektivnosti“ - zadatak koji je sebi autor postavio,

ispoštovaće u potpunosti. Predstaviće Nikolin život u dva perioda, cijeneći ih u skladu sa svojim ideološkim ubjeđenjima, a slijedeći partijske instrukcije. Prvi period je period u kome je Nikola I vođen „plemenitom idejom, bio na pravom putu“, na putu srpstva. Drugi period je period od dolaska Karađorđevića na vlast u Srbiji, pa do njegove smrti. Po autoru, ovo je preloman trenutak, kada Nikola „zanesen sopstvenom veličinom“ i „dinastičkim motivima“ skreće sa „puta ideala“, na kojem je bio prije toga sa „radikalima koji su ga gledali kao idola srpstva“. Čini se da je ovaj navedeni trenutak najveći dokaz o sagledavanju lika i djela bivšeg Kralja kroz prizmu sopstvenih interesa i shvatanja, kao i da ni ovaj tekst nije lišen propagandanih usluga, sa vrlo jasnom težnjom za to, iako autor gotovo čitavo vrijeme želi da izbjegne da njegov čitalac dođe to takvog zaključka.

I ova novina, na listi grjehova Nikole I, između ostalog, naglašava njegovu saradnju sa Austrijom, kao i to što je napuštio Crnogorce.

Ostale tekstove u ovom broju „Crne Gore“ (br. 17) čine tekstovi kakve je ovaj list uglavnom i objavljivao, pretežno feljtonskog tipa, dok više nema ni jedne informacije vezane za smrt „bivšeg Kralja“.

Ovaj fenomen, tumačenja istih događaja na dijametralno različite načine, moguće je prikazati na velikom broju primjera iz crnogorske, posebno, bliže istorije.

Međutim, ako u zemlji, koja broji nešto više od pola miliona stanovnika, jedan isti narod se trudi što više nacionalno izdijeliti; u zemlji, u kojoj isti jezik ima četiri potpuno različite odrednice u svom imenu; u zemlji, u kojoj postoje po dvije različite vjerske zajednice svih prisutnih konfesija; u zemlji, u kojoj postoje dvije Akademije nauka i umjetnosti – jednom riječju, u zemlji podjela, a ne različitosti, ni ovakav fenomen novinarstva (koji se kosi sa njegovim osnovnim načelima), nije iznenađujuć. Kako ni prije devedeset dvije godine, tako ni danas.

Spisak korištene literature:

Monografske publikacije:

- Miroslav Luketić, Olga-Cana Vukmirović: *Crnogorska bibliografija*, Tom II/1- serijske publikacije 1835-1984, Centralna narodna biblioteka Crne Gore, Cetinje, 1985;
- Nikola Racković: *Prilozi za leksikon crnogorske kulture*, Centralna narodna biblioteka Crne Gore, Cetinje, 1987;
- Risto Dragičević: *Tajni ugovor Crne Gore i Austrije*, Risto Dragičević, Cetinje, 1968;
- Šerbo Rastoder: *Političke stranke u Crnoj Gori 1918-1929*, Conteco, Bar, 2000;
- Šerbo Rastoder, Živko Andrijašević: *Istorijski leksikon Crne Gore* (tom 3,4) Daily Press, Podgorica, 2006;

Periodične publikacije:

- „Crna Gora“, II/1921, br. 17, 8. III;
- „Glas Crnogorca“, XLIX/1921, br. 91, 3. III;
- „Narodna riječ“, III/1921, br. 17, 5. III.